

Установлено, що незаконно використовують спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, винуватець повинен усвідомлювати незаконність такого використання. Для цього винуватцю достатньо усвідомлювати суцільну небезпеку такого використання, відсутність у неї належних правових підстав для використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Це випливає з правила «незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення». Психічне ставлення особи винуватця до настання суттєвого шкоди внаслідок використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації може бути як умислом, прямим або косвенним, так і неосторожності - в формах самоуверненості, небрежності. Ставлення особи до таких наслідків проступлення слід відмінювати від його ставлення до можливості їх настання.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Lutak T.V. Mens rea of «Illegal use of special technical means of secret information» (Art. 359 of the Criminal Code of Ukraine)

The article examines the question of subjective side of the offense in Art. 359 of the Criminal Code of Ukraine.

It is established that illegally using special technical means secret information, the guilty person is aware of the illegality of such use. To this end, the perpetrators sufficiently aware of the social danger of such use, lack of a proper legal basis for the use of special technical means of secret information. This follows the rule «ignorance of the law does not exempt from liability». Mental attitude of a person guilty before significant damage from the use of special technical means of secret information can be as intent, direct or indirect, and negligence - in the forms of arrogance, negligence. Addicted to face such consequences of a crime should be distinguished from its relation to the possibility of their occurrence.

Keywords: subjective aspect, special technical means secret information.

Созанський Т.І.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ТЯЖКІ НАСЛІДКИ

УДК 343.232

Постановка проблеми. Використання оціночних понять при конструюванні кримінально-правової норми є невід'ємною частиною законотворчого процесу. І оскільки відмовитись від використання оціночних понять при конструюванні кримінально-правових норм практично неможливо, то особливої актуальним постає

питання про зміст, обсяг та єдність понять, що використовуються у Кримінальному кодексі України (далі КК України).

Одним з таких питань є розуміння змісту та обсягу поняття “тяжкі наслідки” у КК України. Неоднозначний підхід у правозастосовній практиці щодо розуміння поняття “тяжкі наслідки” ускладнює застосування оціночних понять щодо окремих положень КК України та не сприяє правильному його застосуванню. Ускладнює розуміння поняття “тяжкі наслідки”, а відтак і конструювання кримінально-правових норм, наявність у КК України суміжних понять, а саме “особливо тяжкі наслідки”, “інші тяжкі наслідки”.

Сучасний стан законодавства та теоретичні напрацювання засвідчують невирішеність цих питань, що і дає підґрунтя для більш ґрунтовних наукових пошуків.

Стан дослідження. Серед українських науковців, які присвятили свої праці цим питанням можна відзначити П.П. Андрушко, П.С. Берзін, Л.П. Брич, О.О. Дудоров, З.А. Загинеї, Р.І. Лемеха, М.І. Мельника, В.О. Навроцький, А.А. Стрижевська, М.І. Хавронюка та ін.

Однак проведені науковцями дослідження в основному стосувались більш загальної оцінки та розуміння наслідків у кримінальному праві України, загальних положень юридичної техніки, окремих положень про тяжкі наслідки, що стосуються конкретних складів злочинів, або питань розмежування. А відтак низка питань залишилась не вирішеною, зокрема і ті про які зазначено вище.

Метою цієї статті є аналіз положень законодавства України та наукових публікацій щодо проблем які виникають при конструюванні диспозицій кримінально-правових норм ознакою яких є тяжкі наслідки.

Виклад основних положень. Поняття «тяжкі наслідки» широко використовується як у кримінальному праві, так і у КК України, хоча на законодавчому рівні передбачено лише у примітках до статей Особливої частини КК України.

За свої обсягом це поняття передбачає різного роду наслідки, проте у примітках до статей де міститься роз’яснення цього

поняття зазначається лише про заподіяння матеріальних збитків, які законодавець визначає як «тяжкі наслідки». Водночас, законодавець не дає законодавчого визначення тяжких наслідків немайнового характеру.

Потрібно зазначити, що неоднозначність тлумачення цього поняття зустрічається у обох випадках, тобто не залежно від того чи визначив законодавець поняття «тяжкі наслідки» у примітці, як шкоду матеріального характеру, це поняття є визначено лише диспозицією статті і містить загально оціночних характер.

Такий підхід видається неправильним, адже законодавець одне й те ж саме поняття в одному й тому ж самому нормативно-правовому акті тлумачитися по-різному.

Не викликає заперечень позиція про те, що законодавча дефініція повинна бути єдиною, чіткою, однозначною та стислою, а також містити найсуттєвіші для правильного застосування терміну ознаки предмета або явища, які вона позначає. Окрім того, слід зазначити, що така дефініція має бути створена з урахуванням усіх потенційних запитань і колізій, що можуть виникнути під час тлумачення та практичного застосування норм законодавчого акту[1, С.43].

В науці кримінального права не існує єдності позицій з приводу тлумачення поняття тяжких наслідків. З цього приводу виділяють три підходи. Перші вважають, що визнання наслідків тяжкими є питанням факту, а встановлення їх розміру та оцінка порівняльної тяжкості відноситься до компетенції суду[6, С.126; 5, С.117; 13, С.449; 4, С.68; 2, С.143]. Автори другого підходу розкривають зміст досліджуваного поняття або шляхом наведення переліку наслідків, які, на їх думку, відносяться до тяжких (наприклад, смерть особи, заподіяння тілесних ушкоджень, значна майнова шкода, загибель великої кількості тварин та інші) [9, С.229; 10, С.38]. Прихильники третього підходу вважають, що тяжкі наслідки полягають у спричиненні матеріальної, фізичної та моральної шкоди[7, С.841;13, С.449].

Викладені позиції вказують на те, що поняття «тяжкі наслідки» може проявлятися у різних формах, які не завжди є порівнюваними. Так, заподіяння фізичної шкоди життю або здоров'ю

особи складно порівняти з розміром заподіяної шкоди майну, а питання визначення моральної шкоди, як тяжкого наслідку, на практиці взагалі видається примарним. Саме тому поняття «тяжкі наслідки» вживати як універсальне (наскрізне) у випадках видається не доцільним. Слушною, з цього приводу є позиція викладена у дисертації Р. Лемехи, який пропонує у випадках заподіяння фізичної шкоди здоров'ю чи життю особи визначати безпосередньо ті наслідки, які законодавець вважав би важкими (тяжкі тілесні ушкодження, смерть особи і т.д.) [8, С.8-9]. За такого підходу вирішується питання про недопустимість урівняння між собою шкоди заподіяної життю чи здоров'ю зі шкодою матеріальною, адже така шкода буде визначено не у загальному понятті «тяжкі наслідки» а у кожній диспозиції статті як самостійна та конкретна.

Однак, питання з моральною шкодою залишається відкритим. Та і перелічувати у диспозиції статті конкретно усі можливі наслідки як тяжкі також досить складно.

Вживаючи різні терміни для визначення по суті одного і того ж поняття законодавець, звичайно, вніс певну плутанину в розуміння поняття “тяжкі наслідки”. Мова йде про використання таких термінів як особливо тяжкі наслідки та інші тяжкі наслідки.

Один із принципів кримінального права – принцип законності – вимагає, зокрема, щоб чіткість і зрозумілість усіх термінів і термінологічних конструкцій, що містяться у чинному КК України, виключала його неоднозначне розуміння і застосування, адже у КК мають бути визначені максимально чіткі межі злочинної поведінки[14, с.316-325].

У кримінально-правовій літературі зазначають, що використання вищезазначених понять у кримінальному законі, з одного боку, забезпечить його гнучкість, стабільність, динамізм, повноту правового регулювання, надасть можливість проникнення морально-етичних норм у право, врахування соціально-політичної обстановки; з іншого – їх закріплення в тексті закону пов'язано із загрозою неоднакового, а інколи і суперечливого тлумачення та застосування кримінально-правових приписів, а це може призвести до порушення основних засад кримінально-правової ква-

ліфікації, і як наслідок – винесення необґрунтованого рішення у справі[12, с.57-58].

Оскільки, законодавець сам часто у урівнює ці поняття між собою (наприклад, у ч. 2 ст. 43 КК України «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» поняття тяжких наслідків та особливо тяжких наслідків з'єднано сполучником або, а про інші тяжкі наслідки взагалі не згадується, а у п.5 ч.1 ст.67 КК України законодавець вживає єдиний термін “тяжкі наслідки” і про особливо тяжкі наслідки чи інші тяжкі наслідки не згадує). Це дає змогу зробити висновок про те, що фактично ці поняття у КК України виділені штучно, а за змістом і обсягом вони практично однакові, про що часто свідчить судова практика. Тому у цьому дослідженні під поняттям “тяжкі наслідки” розуміється передбачені у КК України поняття “особливо тяжкі наслідки” та “інші тяжкі наслідки”.

Залежно від способу конструювання кримінально-правової норми можна виділити тяжкі наслідки: що перебувають в межах складу злочину та такі, що перебувають за межами складу злочину, такі наслідки також називають тяжкими наслідками, що передбачені кримінально-правовою нормою та тяжкими наслідками, що не передбачені кримінально-правовою нормою. Розкриваючи сутність такого поділу, слід зазначити, що у певних випадках законодавець тяжкі наслідки визнає ознакою об'єктивної сторони складу злочину, і робить вказівку на їх настання безпосередньо у диспозиції конкретної статті кримінального закону. В такому випадку наявність чи відсутність цієї ознаки безпосередньо впливає на кваліфікацію діяння. Наприклад, ст.166 КК України «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою щодо якої встановлена опіка чи піклування» передбачає злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки . Наявність ознаки «тяжкі наслідки» є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину, а отже у разі відсутності цієї ознаки у певній конкретній ситуації кваліфікувати вчинене за ст. 166 КК України не можна.

У іншому випадку можливість настання тяжких наслідків в результаті вчинення злочину законодавцем хоч і прямо не передбачена, проте не виключається. Наприклад, в ст. 143 КК України «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» тяжкі наслідки як ознака складу злочину не передбачена, однак чинна законодавча конструкція допускає можливість настання таких наслідків у результаті вчинення діянь передбачених цим складом злочину. Зокрема ч.2 ст.143 КК України передбачає вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації. У такому випадку настання тяжких наслідків в результаті вчиненого діяння на кваліфікацію не впливає, але обов'язково повинно враховуватись судом при призначенні покарання.

Також, тяжкі наслідки залежно від способу відображення у кримінально-правовій нормі можна поділити на безпосередньо названі у нормі та визначені у нормі оціночним поняттям. Розкриваючи сутність такого поділу слід зазначити, що для тяжких наслідків характерний специфічний спосіб відображення у кримінально-правових нормах. Так, у окремих випадках тяжкі наслідки безпосередньо називаються шляхом наведення їх переліку у статтях КК України. Такого висновку можна дійти застосовуючи правила логіки при тлумаченні норм кримінального закону. Наприклад, в ч. 2 ст. 271 КК України «Порушення вимог законодавства про охорону праці» йдеться про вчинення того самого діяння (що передбачено у ч.1 ст.271 КК України), якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Таке законодавче формулювання дає змогу зробити висновок, що смерть особи відноситься до тяжких наслідків. Аналогічні формулювання застосовуються у поєднанні із такими ознаками, як спричинення смерті особи, настання смерті однієї людини, смертю неповнолітнього, значною шкодою, екологічним забрудненням значних територій, масовою загибеллю об'єктів рослинного та тваринного світу, поширення епізоотій, засудження невинного, катастрофою, загибеллю корабля [8, С.58]. Проведений аналіз наукових положень у кримінальному праві України та положень судової практики, дає підстави стверджувати, що такий перелік не є вичерпним.

Науковці виділили цей перелік з положень КК України та називають його примірним адже, в ньому не згадуються такі наслідки як залишення людей без житла або засобів до існування, вимушене звільнення з роботи великої кількості осіб, масові заворушення, серйозна шкода боєздатності військ, пошкодження транспортних засобів, забруднення водойм, лісова пожежа та інші [8, С.58]. Хоча позиція щодо визнання цих наслідків власне тяжкими може тут неоднозначною, зважаючи на матеріальний характер окремих з них. Про це відчити і узагальнення судової практики. У диспозиціях окремих статей КК України, де міститься вказівка на заподіяння тяжких наслідків або інших тяжких наслідків, законодавець не виділяє таких альтернативних наслідків як заподіяння майнової шкоди. Проте, ПВС України, у п.5 постанови наводиться тлумачення поняття «тяжкі наслідки» стосовно ст.ст.236, 237, 247, 251 КК України де вказує на те, що тяжкі наслідки можуть включати й такий їх вид, як майнова шкода[11, с.226].

Наведені вище випадки містили вказівку на тяжкі наслідки як оціночне поняття та вказівку на конкретні наслідки, які потрібно відносити до тяжких. У випадках коли у диспозиції статті вказано лише оціночне поняття «тяжкі наслідки» зміст цього поняття підлягає конкретизації із застосуванням якихось додаткових положень, які б могли роз'яснити, що саме потрібно розуміти під поняттям «тяжкі наслідки». Спробу такого роз'яснення роблять при узагальненні судової практики, однак наявний досвід (наприклад, постанови Пленуму Верховного суду України) показав, що такі роз'яснення стосуються лише певного конкретного злочину або групи злочинів і не завжди послідовні. Слідчо-судова практика, як правило, застосовує аналогію, що хоч і сприяє єдності застосування поняття «тяжкі наслідки», однак застосовується не завжди правильно. Викладене дає змогу стверджувати, що одні і ті ж наслідки, в залежності від обставин можуть визнаватись тяжкими наслідками, а можуть і не визнаватись, що не сприяє однаковому застосуванню положень КК України.

Важливе практичне значення має так званий поділ тяжких наслідків за місцем у системі кримінально-правових норм. За наведеним критерієм їх поділяють на тяжкі наслідки як ознака, пе-

редбачена Загальною частиною КК України та тяжкі наслідки як ознака, передбачена Особливою частиною КК України. У першому випадку тяжкі наслідки розглядають як узагальнену характеристику результату злочинного діяння, що співвідноситься з окремими положеннями Особливої частини кримінального закону.

Наприклад, «тяжкі наслідки, завдані злочином» передбачені у п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України, як обставина що обтяжує покарання, яка за наявності певних умов може враховуватись при призначенні покарання за вчинення будь-якого злочину передбаченого Особливою частиною кримінального закону, окрім випадків передбачених ч. 4 ст. 67 КК України. В іншому випадку, коли мова йде про тяжкі наслідки як поняття, що застосовується у Особливій частині КК України, їх потрібно розглядати виключно як ознаку об'єктивної сторони конкретного основного або кваліфікованого складу злочину. Такий поділ створює передумови для визначення єдиного поняття “тяжкі наслідки” яке очевидно повинно бути визначено у окремому розділі Загальної частини КК України.

Викладені вище положення демонструють певні недоліки не лише в розумінні змісту та обсягу поняття “тяжкі наслідки”, але і як наслідок у конструюванні кримінально-правових норм, які використовують ці поняття. Відповідно до розроблених у науці кримінального права правил формулювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять, вони повинні:

1) бути співвідносимим з тими поняттями, що визначаються, адекватними змісту відповідних термінів чи термінологічних зворотів;

2) мати чіткий обсяг, тобто бути повними, що надає можливість охопити всі явища відповідного виду та передбачити лише істотні ознаки поняття;

3) не повинні бути сформульовані таким чином, щоб поняття, які визначаються, визначались власне через себе;

4) не повинно формулюватись з використанням частки “не”;

5) якщо визначаються у іншому нормативному акті, то використовуються у КК лише тоді коли цей акт введений у дію;

6) Не допускати випадків коли одному і тому ж поняттю надається різне значення у межах КК [3, с.139].

Таким чином застосовуване у КК України поняття “тяжкі наслідки” потребує, що найменше, приведення у відповідність до цих правил.

Висновок. Законодавче визначення випадків спричинення наслідків які за своїм характером є тяжкими повинно визначатись лише одним поняттям «тяжкі наслідки», оскільки, якщо чітко визначити у кримінально-правових нормах конкретні наслідки, то це по перше переобтяжить саму норму, по друге для чого тоді потрібні узагальнюючі поняття, це видається саме той випадок коли їх потрібно використати.

Конструювання кримінально-правової норми з використанням поняття тяжкі наслідки є можливим однак саме поняття тяжких наслідків повинно бути визначено у Загальній частині КК України в окремому розділі де передбачалось би визначення основних термінів що застосовуються у КК України. У зв'язку з цим потребують узгодження щодо змісту та обсягу певні суміжні поняття (наприклад, “істотна шкода”) шляхом законодавчого їх визначену у цьому ж розділі КК України.

У разі використання для конструювання конкретної кримінально-правової норми поняття “тяжкі наслідки” обсяг якого не включає всі передбачені у визначенні цього поняття ознаки, така ознака повинна бути самостійно додана до ознак (як основна або кваліфікована), що визначають цю кримінально-правову норму. Виділення ж поряд з ознакою “тяжкі наслідки” інших ознак, що є її складовою не допустимо.

Визначення ознаки “тяжкі наслідки” має бути чітким та повним, тобто містити перелік усіх ознак, які входять до цього поняття і не може закінчуватись словами “та інші” чи іншими що не мають конкретного змісту.

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки. Т. 90: Юридичні науки; Нац. ун-т «Кієво-Могилянська академія»; редкол. тем. вип.: М. І. Козюбра (гол. ред.) та ін.; упоряд.: М. І. Козюбра, Н. В. Александрова. – К.: Пульсари, 2009. – С. 39–44.
2. Горбунова Л.В. *Обстоятельства, отягчающие наказание, по уголовному законодательству России и зарубежных стран: Дис. ... канд.*

- юрід.наук / Інститут економіки, управління і права. – Казань., 2003. – 224 с.
3. Загіней З.А. Кримінально-правова германевтика. Монографія / З.А. Загіней.-К.: Видавничий дім “АртЕк”. 2015. – 380с.
  4. Константинов Д.С. Понятіе тяжких и особо тяжких последствий в ч.2 ст.43 УК України / Д.С. Константинов. – Право і безпека. – 2002. - №2. – С.68.
  5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти /М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанов, В.В. Сташиш, В.Я. Тацій – Київ-Харків: Юрінком-Інтер – Право, 2003. – 416 с.
  6. Кудрявцев В.М. Об’єктивна сторона злочину. – М. Госоюзиздат, 1960 – 244с.
  7. Курс уголовного права: Общая часть / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – Т.1: Учение о преступление. – М.: Зерцало, 1999, - 578с.
  8. Лемеха Р.І. Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття, Дис. ... канд. юрид. наук/ Львівський університет внутрішніх справ. – Львів., 2013. – 238с.
  9. Мельник М.І. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України (3-тє вид., перероб. і доп.)/ М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004, - 1054с.
  10. Пинаев А.А. Курс лекцій по общей части уголовного права. – Кн.2: О наказании. – Харьков: Харьков юридический, 2002. – 195с.
  11. Постанова Пленуму Верховного Суду України №5 від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / Упоряд. П.С. Берзін. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2010. – 392 с.
  12. Робак В.О.. Позитивні та негативні властивості оціночних понять / В.О. Робак // Тези доповідей учасників звітної науково-практичної конференції юридичного факультету 19 лютого 2010 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. -168 с.
  13. Стрельцов Е.Л. Уголовное право Украины: учебник / Стрельцов Е.Л. – Х.: ООО «Одисей», 2006. – 720 с.
  14. Хавронюк М.І. До питання про термінологію нового Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Вип.13. – К., 2002. – С.316-325.

Созанський Т.І. Особливості конструювання кримінально-правових норм, ознакою яких є тяжкі наслідки

У статті розглянуто питання щодо розуміння поняття “тяжкі наслідки” у кримінальному праві України. Наведено низку наукових позицій щодо визначення змісту та обсягу цього поняття, виявлено типові випадки настання тяжких наслідків та характерну для них форму конструювання кримінально-правової норми. З’ясовано, що поняття “тяжкі наслідки” включає у себе також поняття “інші тяжкі наслідки” та “особливо тяжкі наслідки”. Визначено, за якими саме правилами повинно бути сконструйовано поняття “тяжкі наслідки” та що потрібно при цьому врахувати.

Ключові слова: кримінально-правова норма, тяжкі наслідки, правила конструювання.

Созанський Т.І. Особенности конструирования уголовно-правовых норм, признаком которых являются тяжкие последствия

В статье рассмотрен вопрос относительно понимания понятия «тяжкие последствия» в уголовном праве Украины. Приведен ряд научных позиций относительно определения содержания и объема этого понятия, выявлены типичные случаи наступления тяжких последствий и характерная для них форма конструирования уголовно-правовой нормы. Выяснено, что понятие «тяжкие последствия» включает в себя также понятие «другие тяжкие последствия» и «особо тяжкие последствия». Определенно, по каким именно правилам должно быть сконструировано понятие «тяжкие последствия» и что нужно при этом учитывать.

Ключевые слова: уголовно-правовая норма, тяжкие последствия, правила конструирования

Sozanskyi T.I. Peculiarities of criminal and legal norms constructing with serious consequences as their feature

The article deals with the problem of comprehension the essence of « serious consequences» in the Criminal law of Ukraine. A range of scientific ideas to define the plot and the scope of the essence is given; the typical situations when serious consequences arise and the form of their criminal and legal norms constructing are revealed. It is found out that the essence of « serious consequences» also include such essences as «other serious consequences» and «dangerous serious consequences». The rules, according to which the essence of «serious consequences» has to be constructed and what is necessary to be considered, are defined.

Keywords: criminal and legal norm, serious consequences, rules of constructing.